

הסוגיא השישית – 'קורא' (לו ע"א)

1. קורא – רב יהודה אמר: בורא פרי האדמה; ושמואל אמר: שהכל נהיה בדברו.
  - א. מחלוקת רב יהודה ושמואל
2. רב יהודה אמר בורא פרי האדמה – פירא הוא,
  - ב. הסבר למחלוקת
3. ושמואל אמר שהכל נהיה בדברו – הואיל וסופו להקשות.
4. אמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא! כוונתך מסתברא, דהא צנן סופו להקשות ומברכינן עליה בורא פרי האדמה.
  - ג. שמואל מודה לרב יהודה ומביא ראיה לדבריו
5. ולא היא, צנן נטעי אינשי אדעתא דפוגלא, דקלא – לא נטעי אינשי אדעתא דקורא.
  - ד. דחיית הראיה של שמואל לדברי רב יהודה, והכרעה כשמואל
6. וכל היכא דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי – לא מברכינן עליה? והרי צלף, דנטעי אינשי אדעתא דפרחא, ותנן: על מיני נצפה על העלין ועל התמרות אומר: בורא פרי האדמה ועל האביונות ועל הקפריסין אומר: בורא פרי העץ!
7. אמר רב נחמן בר יצחק: צלף – נטעי אינשי אדעתא דשותא, דקלא – לא נטעי אינשי אדעתא דקורא.
8. ואף על גב דקלסיה שמואל לרב יהודה, הלכתא כותיה דשמואל.

מסורת התלמוד

[1-5, 8] בבלי עירובין כח ע"ב. 1. השוו ירושלמי ברכות ו א, י ע"ב. [6] על מיני נצפה... בורא פרי העץ. להלן, לו ע"א, סוגיא ז, "צלף", פיסקא 2.

רש"י

קורא רך של דקל כשענפיו גדלים בכל שנה ושנה כדרך כל האילנות, הנוסף בשנה זו רך ובשנה שניה מתקשה ונעשה עץ. צנון סופו להקשות שאם אינו תולשו בעתו הוא מתקשה כעץ. אדעתא דפוגלא לאכלו כשהוא רך, ושמו פוגלא. צלף מין עץ. אדעתא דפרחא שם פריו. מיני נצפה הוא צלף, לפי שגדלים בו כמה מיני אכילה קרי ליה מיני. תמרות בתוך העלים גדלים כמין תמרות, ובולטין בעלה, כמו בעלין של ערבה.

מהלך הסוגיא ותולדותיה

סוגיא זו פותחת במחלוקת שמואל ורב יהודה באשר לברכה על הקורא, סיב אכיל הגדל בראש הדקל והופך עם הזמן לחלק מגזע הדקל [1]. לאחר מכן מובאים הנימוקים של שני האמוראים [2-3]. הנחת היסוד של המחקר בכגון אלו היא שהנימוקים אינם מדברי האמוראים עצמם, אלא של בעל הגמרא.¹ אך במקרה זה נראה ברור שאף אם בעל הגמרא הוא שניסח את שני הנימוקים במקביל בסגנון של פיסקא [2-3], הנימוק של שמואל הוא של שמואל עצמו, שכן בפיסקא [4] הוא חוזר ומודה לרב יהודה על בסיס אותו נימוק עצמו. ברור, אפוא, שהנימוק שבפיסקא [3] הוא אותנטי. ונראה שבעל הגמרא שהציע את הנימוקים בפיסקאות [2-3] ניסח את הנימוק של שמואל בפיסקא [3] על פי דברי שמואל שבפיסקא [4], ואילו את הנימוק של רב יהודה, "פירא הוא" [2],² ניסח בעל הגמרא על דעת עצמו. כוונתו לומר שלפי משנתנו, ברכות ו א, על כל פרות הארץ מברכים "בורא פרי האדמה", וקורא הוא חלק אכיל של גזע הדקל³ ואינו שונה בעניין זה מגבעולים אכילים אחרים שברכתם "בורא פרי האדמה".

בירושלמי ברכות ו א, י ע"ב, מצאנו שלוש דעות בקשר לברכה על הקורא:

קורא, ר' יעקב בר אחא בשם שמואל: אומר עליו בורא פרי העץ. תנא רבי חלפתא בן שאול: שהכל נהיה בדברו. תני רבי יהושע: בורא מיני דשאים. מתניתא דרבי אושעיא פליגא עליו ואילו הן מיני דשאים הקינרס והחלימה והדמוע והאטר.

לפי משנתנו, ברכת "בורא מיני דשאים" היא גירסת רבי יהודה לברכת הירקות, והיא מקבילה אפוא לברכת "בורא פרי האדמה".⁴ נמצא שעמדת האמורא רב יהודה בסוגיא שלנו מתבססת על עמדה המובאת בירושלמי כעמדה תנאית, שנמסרה בארץ ישראל על ידי האמורא בן דורו של רב יהודה, רבי יהושע אוניא, שהיה "תנא", שונה ברייתות בבית המדרש, בדור השני של אמוראי ארץ ישראל. אף עמדת שמואל בבבלי, שלפיה מברכים על הקורא "שהכל", מובאת בירושלמי כעמדה תנאית, והיא נמסרה בארץ ישראל על ידי אמורא בן דורו של שמואל, רבי חלפתא בן שאול, שאף הוא היה "תנא", שונה ברייתות, בדור הראשון של אמוראי ארץ ישראל. בירושלמי מצאנו גם עמדה שלישית: האמורא הארץ-ישראלית רבי יעקב בר אחא מוסר בשם שמואל שמברכים על הקורא "בורא פרי העץ". אך מכיוון שלפי הבבלי נקט שמואל בשתי העמדות האחרות בתקופות שונות בחייו, קשה לייחס לו גם את העמדה הזאת, מה גם שקשה מאוד לראות בקורא פרי של הדקל כמו התמרים, ונראה ש"בורא פרי האדמה" שבפי שמואל נשתבש במסירה בארץ ישראל ל"בורא פרי העץ".

בפיסקאות [5] ו-[8] חולק בעל הגמרא על רב יהודה ושמואל, ופוסק הלכה כשמואל בטרם חזר והודה לרב יהודה. דחייה זו מוצעת בלשון ההצעה "ולא היא", כדרך של תוספות מאוחרות לסוגיא המערערות על הנחות היסוד של הסוגיא, לפעמים ללא נימוק. תוספות "ולא היא" יסודן בתקופה שלאחר ש"ננעל" המשא והמתן התלמודי, ומי שמבקש לתרום לדיון ההלכתי נאלץ לעשות זאת לא על דרך המשא והמתן, אלא בהערה הלכתית סתמית שלפיה ההלכה המקובלת בימיו אינה כמסקנת הסוגיא.⁵ על סמך תקדים הצנן הודה שמואל לרב יהודה: מכיוון שהקורא אכיל בשלבים המוקדמים של התפתחותו מברכים עליו "בורא פרי האדמה" אף על פי שסופו להקשות. אך בעל התוספת "ולא היא" קובע קריטריון אחר לגמרי לברכת "בורא פרי האדמה":

1 ראו לעיל, הדיון בסוגיא הקודמת, "קמחא", עיוני הפירוש לפיסקאות [2-4], וציונים בהערות 21-22 שם.
2 במקבילה בעירובין כח ע"ב (ראו מובאה להלן בסמוך) "אוכלא הוא", והיינו הך. וראו לעיל, הדיון בסוגיא ה, "קמחא", עיוני הפירוש לפיסקאות 2-3, והערה 23 שם.
3 ראו I. Loew, *Die Flora der Juden*, Band II, p. 325 (לעיל, סוגיא ד הערה 11).
4 והשוו תוספתא ברכות ד ד: "על הזרעים או' בורא מיני זרעים, ועל הדשאים או' בורא מיני דשאים, ועל ירקות או' בורא פרי האדמה. ר' יהודה או' ברוך מצמיח אדמה בדברו", וראו להלן, הדיון בסוגיא כד, "בורא מיני דשאים", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה": עמדות רבי יהודה ורבי יהודה הנשיא בברכות הנהנין ובברכות המצודה.
5 ראו מ' בנוביץ, פרק שבועות שתיים בתרא (לעיל, סוגיא ב הערה 10), עמ' 402, וציונים שם, הערה 29.

מברכים ברכה זו על חלקים אכילים של הצמח אף על פי שסופם להקשות רק אם אנשים נוטעים את העץ או הצמח כדי להצמיח את החלק הזה.

וכמה קשיים בדבר:

1. תוספות "ולא היא" בדרך כלל מצביעות על כך שהמשא והמתן התלמודי "ננעל", ולא נותר אלא להעיר שאין הלכה כמסקנת הסוגיא. ברם, כפי שהקשה כבר אברהם וייס,⁶ במקרה שלנו האמורא רב נחמן בר יצחק משיב על קושיא העולה מתוך הקריטריון שהציע בעל התוספת הזאת! לא זו בלבד שהוא מכיר את העיקרון העומד מאחורי ה"ולא היא", אלא הוא מכיר את היישום שלו במקרה דנן, ואף מתרץ קושיא שניתן להקשות על יישום זה! הא כיצד?

2. החיבור בין הברייתא ומימרת רב נחמן בר יצחק בעניין הצלף לבין התוספת "ולא היא" נראית מלאכותית. הרי כדי להקשות מצלף נאלץ בעל הגמרא להניח שהצלף ניטע "אדעתא דפרחא", דהיינו האביונות, ואילו רב נחמן בר יצחק משיב שהצלף ניטע "אדעתא דשותא", דהיינו התמרות (הגבעולים הרכים) והעלים. ומכיון שההקדמה לקושיא מן הברייתא היא אנונימית, על כורחנו מדובר במסגרת לקושיא שנתחברה לאחר ימי רב נחמן בר יצחק. אך במקרה זה היה לו למקשה לדעת שהצלף ניטע לפי רב נחמן בר יצחק "אדעתא דשותא", ולא "אדעתא דפרחא"!

3. בעל הגמרא אינו מוכיח את טענתו שכוונת הנוטע היא הקובעת לברכה, ולא מצאנו כיוצא בטענה זו במקום אחר, פרט לדברי רב נחמן בר יצחק בפיסקא [7] כאן. קריטריון זה גם אינו תואם את מהות הברכה כשבח והודיה לה' על הבריאה: הרי מברכים על השפע שהעניק הקב"ה בטובו, ולא דווקא על גידולים חקלאיים שניטעו בכוונה תחילה, ולעניין ברכה מה לי גידול ספונטני מה לי נטיעה מתוכננת? אדרבה, אם לא ניטע אדעתא דהכי, וההנאה כולה מוענקת על ידי הבורא ללא עמל אדם, כל שכן שיש לברך "ברוך אתה ה', אמ"ה, בורא פרי האדמה"! מה ראה אפוא בעל הגמרא לדחות את העמדה המשותפת לשמואל ולרב יהודה, ולפסוק הלכה כשמואל בטרם חזר בו?

על סמך הקושיות הללו הציע אברהם וייס שבמקרה שלנו התוספת "ולא היא" כוללת רק את פיסקא [5] עצמה.⁷ לדעתו, הסוגיא המקורית כללה את הפיסקאות [4-1] ו-[8-6], פרט לחלק הראשון של פיסקא [6], כדלהלן:

1. קורא – רב יהודה אמר: בורא פרי האדמה; ושמואל אמר: שהכל נהיה בדברו.
2. רב יהודה אמר בורא פרי האדמה – פירא הוא,
3. ושמואל אמר שהכל נהיה בדברו – הואיל וסופו להקשות.
4. אמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא! כוותך מסתברא, דהא צנון סופו להקשות ומברכינן עליה בורא פרי האדמה.
6. [ותניא:]⁸ על מיני נצפה על העלין ועל התמרות אומר: בורא פרי האדמה ועל האביונות ועל הקפריסין אומר: בורא פרי העץ!

6 א' וייס, הערות לסוגיות הש"ס בבלי וירושלמי (לעיל, סוגיא א הערה 39), עמ' 19; ראו גם ד' הלבני, מקורות ומסורת: ביאורים בתלמוד לסדר מועד מיומא עד חגיגה, ירושלים תשל"ה, עמ' 2-3, הערה 3.

7 וייס, שם; השוו הלבני, שם. וייס הקשה גם על הכפילות שבין פיסקאות [5] ו-[8], שלדעתו למעשה חוזרות על אותם התכנים בדיון. אך הקורא את שתי הפיסקאות ברצף, וכפי שהן מובאות בבבלי עירובין כח ע"ב (ראו מובאה דיון להלן בסמוך), יראה שאין כאן כפילות: בפיסקא [5] דוחה בעל ה"ולא היא" את הראיה של שמואל מצנון לטובת רב יהודה, ואם הראיה מצנון איננה ראייה, מחלוקת רב יהודה ושמואל בעינה עומדת, מבחינה עקרונית, אף על פי ששמואל הודה לרב יהודה, אך אין זה אומר שהלכה כשמואל. בפיסקא [8] באה ההכרעה כשמואל.

8 כן צריך להיות, שהרי אין כאן ברייתא. ראו להלן, עיוני הפירוש לפיסקא [6].

7. אמר רב נחמן בר יצחק: צלף – נטעי אינשי אדעתא דשותא, דקלא – לא נטעי אינשי אדעתא דקורא.
8. ואף על גב דקלסיה שמואל לרב יהודה, הלכתא כותיה דשמואל.

בסוגיא המקורית הובאה הברייתא שבפיסקא [6] כהוכחה לדעה המשותפת לרב יהודה ושמואל שלפיה אף על דברים שסופם להקשות מברכים "בורא פרי האדמה". תמרות הצלף, הנצרים הטריים של הגבעול, כמו הקורא והצנון, סופן להקשות, ואף על פי כן לפי הברייתא מברכים עליהן "בורא פרי האדמה". על כך השיב רב נחמן: צלף ניטע על דעת ה"שותא" שלו, דהיינו כל הצמחייה הצומחת ממנו, כולל עלים ותמרות, בעוד שהדקל אינו ניטע בכוונה שיאכלו מן הקורא שלו [7]. על סמך הבחנה זו קובעת הגמרא שאין הלכה כרב יהודה ושמואל, אלא כרב נחמן [8]. לאור מסקנה זו הוסיף מוסיף מאוחר, לרווחא דמילתא, את ההערה "ולא היא" [5] מיד לאחר הודאת שמואל לרב יהודה, כדי שיהיה ברור גם למי שאינו מבין את השקלא וטריא שלאחר מכן שאין הלכה כשמואל ורב יהודה, ושהראיה שהביא שמואל מן הצנון אינה ראייה. אך לפי זה, השימוש ב"ולא היא" בסוגיא שלנו חריג ביותר. בעל התוספת אינו קובע הלכה בניגוד למסקנת הסוגיא, אלא בניגוד לעמדה אמוראית שנדחית בהמשך הסוגיא! נמצא שמסקנת הסוגיא תואמת את מסקנת התוספת "ולא היא". ועוד: המשא והמתן שבפיסקאות [6-8] הוא כל כך קצר ופשוט שקשה להבין איזה צורך חש מגיה בתקופה הבתרת-תלמודית להעיר "ולא היא" סמוך לפני המשא והמתן הקצר המגיע לאותה מסקנה בדיוק.¹⁰

לכן נראה שיש לקבל את השחזור של וייס רק באופן חלקי. הסוגיא שלנו מופיעה כמעט מילה במילה בבבלי עירובין כח ע"ב, ושם חסרות פיסקאות [6-7] דווקא, מה שמצביע על כך שהתוספת "ולא היא" המקורית לא כללה את ההתייחסות לצלף ואת המימרא של רב נחמן בר יצחק, וכפי שטען וייס, אך היא אכן כללה את פיסקא [8], שלא כדברי וייס. ללא הפיסקאות [6-7] ההערה "ולא היא" היא על טהרת סתם התלמוד, ואין היא חורגת מן המתכונת הרגילה של תוספות "ולא היא". זאת ועוד: נראה שהתוספת "ולא היא" יסודה בעירובין ולא בברכות, שלא כדברי וייס, שכן ההקשר של המקבילה בעירובין יכול להסביר את האילוץ שחש בעל ה"ולא היא" לדחות את ההלכה המשותפת לשמואל ורב יהודה שלפיה מברכים על קורא "בורא פרי האדמה". הסוגיא שלנו מובאת בעירובין לאחר דיון בברייתא המובאת שם בלשון זה:

קור ניקח בכסף מעשר, ואין מטמא טומאת אוכלין. וכפניות נקחות בכסף מעשר, ומטמאות טומאת אוכלים. רבי יהודה אומר: קור הרי הוא כעץ לכל דבריו, אלא שניקח בכסף מעשר. וכפניות – הרי הן כפרי לכל דבריהם, אלא שפטורות מן המעשר.

על עמדת התנא רבי יהודה בעניין קור, היינו קורא שבסוגיא שלנו, מקשים כדלהלן:

אמר מר, רבי יהודה אומר: קור הרי הוא כעץ לכל דבריו, אלא שניקח בכסף מעשר. היינו תנא קמא! – אמר אביי: שלקו וטגנו איכא בינייהו. מתקיף לה רבא: מי איכא למאן דאמר שלקו וטגנו לא? והתניא: העור והשיליא אין מטמאין טומאת אוכלין, עור ששלקו, ושיליא שחישב עליה – מטמאין טומאת אוכלין!

ורבא משיב:

אלא אמר רבא: איכא בינייהו ברכה. דאתמר: קור, רב יהודה אמר: בורא פרי האדמה, ושמואל אמר: שהכל נהיה בדברו. רב יהודה אמר בורא פרי האדמה – אוכלא הוא, ושמואל אמר: שהכל נהיה בדברו – כיון שסופו להקשות לא מברכינן עילויה בורא פרי האדמה.

9 ראו להלן, עיוני הפירוש לפיסקא [7].

10 ואם התקשה וייס להבין את הצורך בפיסקא [8] לאחר שכבר נקבע בפיסקא [5] שאין הלכה כרב יהודה ושמואל (ראו לעיל, הערה 7), ודאי שקשה להבין את הצורך בתוספת בסגנון "ולא היא" לאחר שכבר נקבע בבירור בפיסקא [8] שאין הלכה כרב יהודה ושמואל, במשא ומתן תלמודי רגיל.

אמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא, כוותיקי מסתברא, דהא צנן שסופו להקשות ומברכין עליה בורא פרי האדמה. ולא היא, צנן – נטעי אינשי אדעתא דפוגלא, דיקלא – לא נטעי אינשי אדעתא דקורא. ואף על גב דקלסיה שמואל לרב יהודה, הלכתא כוותיה דשמואל.

ברור שמחלוקת רב יהודה ושמואל מקורית אצלנו בברכות, שכן עניינה ברכה. ונראה שרבה לא ידע ששמואל הודה לרב יהודה, והוא לא הביא אלא את עיקר המחלוקת רב יהודה ושמואל, בלשון זה:

אלא אמר רבא: איכא בינייהו ברכה. דאתמר: קור, רב יהודה אמר: בורא פרי האדמה, ושמואל אמר: שהכל נהיה בדברו. רב יהודה אמר בורא פרי האדמה – אוכלא הוא, ושמואל אמר: שהכל נהיה בדברו – כיון שסופו להקשות לא מברכין עילויה בורא פרי האדמה.

דברי התנא רבי יהודה, "קור הרי הוא כעץ לכל דבריו", הזכירו לרבה את דברי שמואל בעניין הברכה על הקור, שסופו להקשות, כעץ, ולכן ברכתו "שהכל".

אך לפי הנאמר בסוגיא שלנו שמואל עצמו הודה לרב יהודה, ולפי זה אין מקום לדברי רבה שמחלוקת תנא קמא ורבי יהודה בביריתא בעניין הקור נסבה על עניין הברכה, שכן לפי המסורת הבבליית אין חולק על כך שברכת הקור היא "בורא פרי האדמה", ואם כן, קור איננו כעץ לכל דבריו. אילו הכיר רבה או בעל הגמרא בעירובין או אצלנו את המקבילה בירושלמי ברכות ו א, י ע"ב, הוא היה יודע ששתי העמדות אכן נתפסו בארץ ישראל כעמדות תנאיות, ללא קשר לשמואל ורב יהודה. אך מכיוון שבבבל הכירו את העמדות הללו כעמדות של שמואל ורב יהודה בלבד, ומכיוון ששמואל הודה לרב יהודה, לכאורה אין מקום לטענת רבה בסוגיא בעירובין ש"איכא בינייהו", בין תנא קמא לרבי יהודה, עניין הברכה על הקורא.

נראה, אפוא, שהתוספת "ולא היא" יסודה בעירובין דווקא, ובמתכונת שמצאנו שם, ללא פיסקאות [6-7]. בעל התוספת הכיר את הסוגיא המקורית שלנו בברכות, שכללה את הפיסקאות [1-4] ו [6-7], וידע ששמואל הודה לרב יהודה. היו לפניו, אפוא, שתי סוגיות סותרות: לפי רבה בעירובין נחלקו שמואל ורב יהודה בעניין הברכה על הקור, ועל סמך מחלוקתם ניתן לפרש מחלוקת תנאים. אך לפי הנאמר בברכות שמואל הודה לרב יהודה, ואם כן אין מקום לפרשנות של רבה לביריתא בעירובין, שהיא מסקנת הסוגיא שם. כדי לקיים את דברי רבה ומסקנת הסוגיא בעירובין, נאלץ בעל התוספת להעיר על דברי רבה המקוריים בעירובין,

אלא אמר רבא: איכא בינייהו ברכה. דאתמר: קור, רב יהודה אמר: בורא פרי האדמה, ושמואל אמר: שהכל נהיה בדברו. רב יהודה אמר בורא פרי האדמה – אוכלא הוא, ושמואל אמר: שהכל נהיה בדברו – כיון שסופו להקשות לא מברכין עילויה בורא פרי האדמה. ששמואל הודה לרב יהודה:

אמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא, כוותיקי מסתברא, דהא צנן שסופו להקשות ומברכין עליה בורא פרי האדמה.

אך הוא הוסיף "ולא היא": שמואל אמנם הודה לרב יהודה, אך אין בכך כדי לערער על קביעת רבה שמחלוקת התנאים היא לעניין ברכה, כמחלוקת שמואל ורב יהודה, שכן אף על פי ששמואל עצמו הודה לרב יהודה הודאתו בטעות יסודה, ומבחינת הסברא אין לדמות קורא לצנן. ולא זו בלבד, אלא ההלכה היא דווקא כעמדת שמואל המקורית, המזוהה על ידי רבה עם עמדתו של התנא רבי יהודה:

ולא היא, צנן – נטעי אינשי אדעתא דפוגלא, דיקלא – לא נטעי אינשי אדעתא דקורא. ואף על גב דקלסיה שמואל לרב יהודה, הלכתא כוותיה דשמואל.

האילוץ לסתור את דברי שמואל הנו אפוא הצורך לקיים את הפרשנות של רבה למחלוקת התנאים בעירובין. אך על מה התבסס בעל התוספת בעירובין בקבעו שדעת הנוטע היא שיקול

בקביעת הברכה? הרי כפי שהקשינו לעיל, כל מהות הברכה מחייבת שהברכה תהיה תלויה בצמיחה הטבעית והספונטנית, ולא דווקא בכוונת הנוטע!

דומה שבעל התוספת בעירובין הסתמך על המשך הסוגיא המקורית כאן, שבה הוסבו במקור הברייתא שבפיסקא [6] ומימרת רב נחמן בר יעקב שבפיסקא [7] ישירות על הודאת שמואל לרב יהודה שבפיסקא [4]. כזכור, כך שחזר וייס את הנוסח המקורי של פיסקאות אלו:

4. אמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא! כוותך מסתברא, דהא צנון סופו להקשות ומברכינן עליה בורא פרי האדמה.
6. [ותניא:] על מיני נצפה על העלין ועל התמרות אומר: בורא פרי האדמה ועל האביונות ועל הקפריסין אומר: בורא פרי העץ!
7. אמר רב נחמן בר יצחק: צלף – נטעי אינשי אדעתא דשותא, דקלא – לא נטעי אינשי אדעתא דקורא.

לפי השחזור של וייס, שמואל הביא למעשה שתי ראיות לעמדת רב יהודה שלפיה מברכים על הקורא "בורא פרי האדמה" אף על פי שסופו להקשות: הראשונה – הברכה על הצנון, המוכרת לכול ואינה צריכה אסמכתא; והשנייה – הברייתא בעניין התמרות והעלים של הנצפה, דהיינו הצלף. רב נחמן בר יצחק חלק על הראיות הללו: צלף ניטע על דעת שיאכלו מתמרותיו ועליו, ולא רק מן האביונות והקפריסין, ולכן יש לברך גם עליהם "בורא פרי האדמה". רב נחמן בר יצחק אמנם אינו מתייחס לצנון, אך ברור שצנון ניטע על דעת שיאכלו את פקעותיו, שהם העיקר. לעומת זאת, הנוטע דקל אינו חושב כלל על אכילת הקורא, אף על פי שהוא אכיל.

אך ההוכחה מצנון נראית מיותרת כשיש לנו הוכחה מתמרות הצלף. צנון הוא ירק לכל דבר, ואף אם סופו להקשות הוא עדיין פקעת אכילה, ודינה כדין כל ירק שעבר זמנו והתייבש. קורא ותמרות הצלף, לעומת זאת, הופכים עם הזמן להיות חלק מן הגזע. הקורא, כאמור, הנו החלק החדש של גזע הדקל הצומח מדי שנה בראשו. הוא רך ואכיל עם צמיחתו, אך סופו להקשות, כדברי שמואל, ולהפוך לנדבך נוסף בגזע הדקל. והנה ראינו לעיל שנחלקו תנא קמא ורבי יהודה בברייתא שבעירובין אם דינו כעץ לכל דבר, או שמא לעניינים מסוימים – לפי רבא, לעניין ברכה – דינו כפרי. כעמדת רבי יהודה בברייתא שבעירובין סתם התנא במשנה עוקצין ג ז:

הקור, הרי הוא כעץ לכל דבר, אלא שהוא נלקח בכסף מעשר. כפניות – אוכלין, ופטורות מן המעשרות.

תמרות הצלף דומות מאוד לקור הדקל. צמח הצלף מתואר על ידי יהודה פליקס כדלהלן:

שיח קוצני הנפוץ בארץ בין סלעים, ליד חומות וקירות ומעליהם. הפרחים הלבנים בני ארבעה עלי גביע וארבעה עלי כותרת. הצמח כולו נובל בסוף הקיץ, ובאביב בוקעים מחלקו התחתון של גזעו נצרים, שהם רכים וראויים למאכל ("תמרות"). אח"כ הם מתקשים. בתקופה העתיקה גידלו בארץ את הצלף למאכל ניצני פרחיו – "הקפריסין" ופירותיו, הן "האביונות". כמו כן אכלו את ה"תמרות". טעמם של אלה מריר, אבל משתפר לאחר כבישה במלח או בחומץ. הצלף מוציא פרחים חדשים מדי יום ביומו.¹¹

לכן, לולא דמסתפינא הייתי מציע לגרוס "צלף" במקום "צנון" בהודאת שמואל שבפיסקא [4] בסוגיא המשוחזרת. לפי זה הברייתא הנה הביטוס להוכחה של שמואל בדברי רב יהודה:

4. אמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא! כוותך מסתברא, דהא [צלף] סופו להקשות ומברכינן עליה בורא פרי האדמה,

6. [דתניא:] על מיני נצפה על העלין ועל התמרות אומר: בורא פרי האדמה ועל האביונות ועל הקפריסין אומר: בורא פרי העץ.
- ועל כך השיב רב נחמן בר יצחק בהבחנה שבין צלף לקורא:
7. אמר רב נחמן בר יצחק: צלף – נטעי אינשי אדעתא דשותא, דקלא – לא נטעי אינשי אדעתא דקורא.

לפי זה עלינו להניח ש"צלף" שובש בעירובין ל"צנון", ובעל התוספת "ולא היא" חשב שמדובר בצנון, "פוגלא", ולא בצלף, וניסח את דבריו בהתאם. ברבות הימים הועבר ה"ולא היא" מעירובין לברכות, והפך לפיסקאות [5] ו-[8] בסוגיא שלנו. אך הדבר הצריך התאמה מסוימת, שכן פיסקא [5] כבר הבחינה בין צנון לקורא, והדיון בצלף הפך מיותר. לכן הקדים המעביר לפיסקא [6] את המעבר המלאכותי "וכל היכא דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי – לא מברכינן עליה? והרי צלף, דנטעי אינשי אדעתא דפרחא, ותנן...". וזאת אף על פי שידע שתירוצו של רב נחמן בר יצחק הוא שצלף אינו ניטע על דעת ה"פרחא" (האביונות), או לפחות לא על דעתן בלבד, אלא גם על דעת התמרות, הנצרים הרכים של הגבעול, והעלים.

נמצא שהיו כמה שלבים בהתפתחות הסוגיות בברכות ובעירובין:

1. תחילה נחלקו שמואל ורב יהודה בעניין הברכה על הקורא, מן הסתם בבבלי ברכות, וכפי שמצאנו מחלוקת דומה במקבילה בירושלמי. רבא הכיר מחלוקת זו בצורתה בטרם הודה שמואל לרב יהודה, והביא את הפיסקאות [1-3] בעירובין כדי להעמיד את מחלוקת התנאים שם כמחלוקת זו.
2. ברבות הימים הודה שמואל לרב יהודה, והביא אסמכתא להודאה זו מן הברייתא בעניין תמרות הצלף (ואולי גם מן הברכה המוכרת על הצנון, שהיא "בורא פרי האדמה"). רב נחמן בר יצחק ערער על ההשוואה בין צלף (או צלף וצנון) מצד אחד, לבין קורא מצד שני. בשלב זה כללה הסוגיא בברכות את הפיסקאות [1-4] וגירסא פשוטה יותר של הפיסקאות [6-7].
3. בתקופה הבתרת-תלמודית הבחין מאן דהוא בסתירה שבין שתי הסוגיות: רבא בעירובין מעמיד את מחלוקת תנא קמא ורבי יהודה כמחלוקת רב יהודה ושמואל, בעוד שלפי הסוגיא בברכות הודה שמואל לרב יהודה! הוא הוסיף, אפוא, לעירובין את ההודאה של שמואל על פי הסוגיא בברכות, אך בעקבות דברי רב נחמן בר יצחק בסוגיא שלנו [6-7], הוא גם העיר בעירובין "ולא היא..." (פיסקאות [5] ו-[8] בסוגיא הנוכחית שלנו), לאמור: רבא אמנם התייחס למחלוקת שמואל ורב יהודה, וכבר אין מחלוקת כזאת, שהרי שמואל הודה לרב יהודה, ואף על פי כן דברי רבא תקפים, שכן לא היה מקום להשוואה של שמואל בין קורא וצנון, וממילא ההודאה שלו בטעות יסודה. ולא זו בלבד, אלא הלכה דווקא כשמואל לפני שחזר בו.
4. בשלב האחרון שובץ ה"ולא היא" גם לסוגיא שלנו, אך הדבר יצר כפילות מסוימת, שכן העיקרון העומד מאחורי הדברים כבר גלום בדברי רב נחמן בר יצחק. לכן נוספה הפתיחה המלאכותית של פיסקא [6] שלפיה מן הסתם הצלף ניטע אדעתא דפרחא, מה שהפך את הראיה של שמואל מצלף לקושיא על שמואל, ואת דברי רב נחמן בר יצחק לתיקון קל בהנחה זו.

עיוני פירוש

[6] **וכל היכא דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי – לא מברכינן עליה? והרי צלף, דנטעי אינשי אדעתא דפרחא,**

רבו הגירסאות למשפטים אלו, כדרכן של תוספות מאוחרות לסוגיא. כאמור לעיל, במדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה", שאלה זו נוספה עם העברת פיסקאות [5] ו-[8] מעירובין לברכות, ומדובר בשאלת מעבר מלאכותית, שהרי המקשה הכיר את המימרא של רב נחמן בר יצחק שלפיה הצלף ניטע "אדעתא דשותא" [7], על דעת תמרותיו, ולא "אדעתא דפרחא", על דעת פרותיו, האביונות. כ"י מינכן אף גורס "והרי צלף דלא נטע אינשי אדעתא דפרחא" כדי להתאים את דברי המקשה למסקנת רב נחמן בר יצחק, אך לפי זה אין כאן קושיא כלל.

לא מברכינן עליה

הביטוי "לא מברכינן עליה" שבנוסח הדפוס אינו מסתבר, שכן לפי הנאמר בסוגיא עד כה מברכים עליו לכל הפחות "שהכל נהיה בדברו". ואכן, גירסא זו אינה מתועדת באף כתב יד. כתבי היד פירנצה, מינכן ואוקספורד גורסים "לא מברכינן עליה בורא פרי האדמה", ואילו כ"י פריז גורס "לא". ונראה שגירסת כ"י פריז היא המקורית, והיא הורחבה ברוב העדים לשם הבהרה, אך ההרחבה הובאה רק באופן חלקי בדפוסים.

והרי צלף, דנטעי אינשי אדעתא דפרחא, ותנן: על מיני נצפה על העלין ועל התמרות אומר: בורא פרי האדמה ועל האביונות ועל הקפריסין אומר: בורא פרי העץ

המקור התנאי אינו משנה, אלא ברייתא. מצאנו "דתנן" כלשון הצעה של ברייתות נוספות בברכות לה ע"ב – לו ע"א בחלק מעדי הנוסח.¹² במקרה דנן נראה שלשון ההצעה החריג יסודו בתולדות הסוגיא; כאמור לעיל, במדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה", הברייתא הובאה במקור ישירות על ידי שמואל כסיוע לדבריו שבפיסקא [4], מן הסתם עם לשון הצעה מתאימה (וכפי ששחזרנו לעיל, "דתניא"). אך עם העברת פיסקא [5] המאוחרת מעירובין לברכות בתקופה הבתרת-תלמודית הפכה הברייתא מסיוע לקושיא, ורבו הגירסאות ללשון הקושיא. כ"י פריז גורס במקום "והרי צלף דנטעי אינשי אדעתא דפרחא, ותנן" את המילה הבודדת "ורמינהי", וכ"י אוקספורד גורס "והתנן" ללא הקדמה, ואילו כתבי היד פירנצה ומינכן גורסים בדומה לדפוסים. גם הנוסח "ורמינהי" שבכ"י פריז אינו תואם את כללי השימוש במינוח התלמודי, שכן קושיא מברייטא על דברי אמוראים מצריכה את הלשון "מיתבי", ולא "ורמינהי". על כל פנים, השימוש במינוח לא מדויק בכל העדים יסודו בצורך להרחיב את פיסקא [6] לאחר שהועברה פיסקא [5] מן המקבילה בעירובין בתקופה הבתרת-תלמודית.

[7] **אמר רב נחמן בר יצחק: צלף – נטעי אינשי אדעתא דשותא, דקלא – לא נטעי אינשי אדעתא דקורא.**

"שותא" היינו "שוחתא", וכפי שמצאנו בסורית במובן פריחה, הנצה. נוהגים לפרש על פי תשובת גאון דהיינו העלים והתמרות הנבקעים מגזע הצלף, וכך משתמע מן ההקשר.¹³ אך קצת קשה

12 ראו תיעוד אצל י"ג אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים תש"ס, עמ' 844, וראו לעיל, סוגיא ה, "קמחא", עיוני הפירוש לפיסקא [10].

13 ראו ב"מ לוי, אוצר הגאונים, ברכות (לעיל, סוגיא ב הערה 54), מדור התשובות, עמ' 85; ח' קוהוט, הערוך השלם (לעיל, סוגיא ה הערה 27), כרך ח, עמ' 181, ערך "שת 5"; M. Sokoloff, *A Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, p. 1126; (לעיל, סוגיא ג הערה 3), וציונים שם.

לומר ששיח הצלף ניטע למען העלים והגבעולים הרכים דווקא, ולא למען הפרות שברכתם "בורא פרי העץ". ואפשר שרב נחמן בר יצחק מתכוון לומר שצלף ניטע גם על דעת השותא, ולא רק על דעת הפרחא. אפשרות נוספת היא ש"שותא" כאן אין פירושו העלים והתמרות דווקא, כפירוש הגאון, אלא משמעו "פריחה" באופן כללי, דהיינו כל הצמחייה האכילה הצומחת משיח הצלף: עלים, תמרות, קפריסין ואביונות.

נראה שהגירסא המקורית בדברי רב נחמן בר יצחק נשתמרה בכתבי יד פריז ופירנצה: "פרחא נטעי אינשי אדעתא דשותא".¹⁴ "פרחא" הוא שמו הארמי של הצלף,¹⁵ וגם פרות הצלף, האביונות, מכונים "פרחא", כדרכם של פרות הנקראים על שם העץ או השיח שעליהם הם גדלים. ברם, בסוגיא במתכונת הנוכחית השימוש בלשון "פרחא" עלול להביא לידי אי-הבנה, שכן בפיסקא [6] לעיל גרסין: "צלף נטעי אינשי אדעתא דפרחא", ואם כן, קשה להבין את פשר הקביעה "פרחא נטעי אינשי אדעתא דשותא". לכן הגיהו בדברי רב נחמן בר יצחק "צלף" במקום "פרחא", והיינו הך.

14 וכן במובאה של הסוגיא בתשובות הגאונים; ראו באוצר הגאונים (לעיל, הערה 13), עמ' 86.

15 ראו סקלוף (לעיל, הערה 13), עמ' 931, וציונים שם.